

COVID-19 SALGININA KARŞI ULUSLARARASI MÜCADELE

Dr. Mehmet ŞAHİN

Giriş

Bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsünün yarattığı siyasî ve ekonomik etkiler uzun yıllar tartışılacağına benzemektedir. Zira her ne kadar SARS ve MERS örneklerinde görüldüğü gibi tedavisi bulunmayan salgın hastalıklar zaman zaman ortaya çıkıp geniş bir coğrafyayı etkisi altına alsada bütün dünyada ekonomik ve sosyal hayatı durma noktasına getiren bir salgına hâlihazırda yaşayan kimse bundan önce şahit olmamıştı. Bir başka deyişle yerkürenin tamamına yakını ilk defa savaş haricinde böylesine büyük bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla bunun yol açacağı ekonomik çöküntü ve sosyal travmalar ile mücadele belki de modern dönemlerde insanoğlunun gündemine ilk defa gelecektir. Bu yüzden Covid-19 ile mücadele nihayetinde başarıya ulaşırsa bile salgının sonuçlarını bütün disiplinler incelemelidir. Zira dünya nüfusu arttıkça Covid-19 benzeri hastalıkların ortaya çıkma olasılığı da yükselmektedir. Dolayısıyla bugün olan salgının bir benzerini ilerleyen yıllarda başka bir virüs yüzünden yaşamak ihtimal dâhilindedir. Bu yüzden salgınlara karşı sadece sağlık personelinin veya kurtarma ekiplerinin değil, iktisatçıların, sosyologların, siyaset bilimcilerin de hazır olması gerekmektedir.

Türkiye'nin Karnesi

Türkiye, sağlık altyapısının köklü ve güçlü olması sebebiyle salgınla tıbbî mücadelede başarılı olmuştur. Zira Türkiye tıp alanında hem güçlü bir eğitim altyapısına sahiptir hem de sağlık sistemi tecrübesi ile özellikle yoğun bakımlardaki kalabalık hasta ile baş edebilme kapasitesine alışkındır. Bu sayede enfekte olan vaka sayısında dünyada ilk 10'da yer almasına rağmen yoğun bakım ve entübe durumundaki hasta sayısı bakımından İtalya veya İspanya gibi dünya gündemine oturmamıştır. Yani sağlık kurumları açısından Türkiye başarılı bir sınav vermiştir denebilir.

Ancak aynı başarıyı toplumsal organizasyon ve daha da önemlisi ekonomi konusunda gösterememiştir. Özellikle maske dağıtımı ve sokağa çıkma yasağının uygulanması konularında gerekli ön hazırlık yapılmamış ve neticesinde istenmeyen durumlar ortaya çıkmıştır. Ekonomik gündem de ilerleyen aylarda ülkeyi sıkıntıya sokmaya adaydır. Zira her ne kadar tedarik zincirlerinin aksamaması yönünde azamî çaba sarf edildiye de son tahlilde Türkiye'deki işletmelerin %99'unu oluşturan KOBİ'ler (KSEP, 2015) ile ilgili tatmin edici bir plan ortaya konmamıştır. Küresel ekonominin ciddi bir daralmaya uğramasının beklendiği 2020 ve 2021 yıllarında özellikle döviz üzerinden borçlanmış olan Türkiye'nin buna karşı önemli bir planının olduğu görülmemektedir. Daha da önemlisi, ünlü ekonomist Nouriel Roubini, Covid-19'un yol açtığı krizin bütün dünyada 10 yıl sürebileceği uyarısında bulunmuştur (Sputnik Türkiye, 2020). Kırılgan bir ekonomiye sahip Türkiye'nin OECD ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki durumu göz önünde bulundurulduğunda, inşaat sektörü yerine toplumsal buhranın önüne geçecek sektörlere yardım etmesi elzemdir.

Bunun yanında henüz konuşulmayan ancak üzerinde durulması gereken bir unsur toplumsal travmadır. Virüsün ve uzun süren karantina döneminin toplumdaki bazı alışkanlıkları değiştireceği muhtemeldir. Hayat normale döndüğünde bile toplumun bir kısmının buna ikna olmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla toplumsal hafızaya kazınan bu durumun yaratacağı ekonomik ve psikolojik sonuçlara karşı hazırlıklı olmak elzemdir. Toplumsal travma konusunda ne olacağı bilinmemektedir ve bu durumun yankından takip edilmesi gereklidir.

Krizin Politik Etkileri

Krizin uluslararası politika boyutunun ise belli başlı ezberleri sarstığını iddia etmek yerinde olacaktır. Sözkonusu salgın öncelikli olarak toplum sözleşmesinin hâlâ insan hayatındaki en önemli savunma mekanizması olduğunu ortaya koymuştur. Normal zamanlarda devletle vatandaş arasındaki güvenlik ve özgürlük ikileminde vatandaşlar tercihlerini özgürlükten yana, devletler ise güvenlikten yana kullanmaktadır. Ancak salgın esnasında özellikle Türkiye'de bu durumun tersine döndüğü gözlenmiştir. Vatandaşlar tarafından katı sokağa çıkma yasağı uygulanması talebi merkezî hükümet tarafından bilim kurulunun görüşü doğrultusunda belli bir noktaya kadar kabul görmüş ancak 14 güne varan katı karantina uygulamasına geçilmemiştir. Devlet ekonominin durmaması için bu uygulamayı diğer ülkelere nazaran daha esnek uygulamıştır. Bu durumun gösterdiği en önemli unsur, insanların güvenlik söz konusu olduğunda hâlâ devletten başka güvendiği bir mekanizmanın olmaması ve gerekirse özgürlüğünden vaz geçebileceğidir. Dolayısıyla ulus-devletler hâlâ en güvenilen kurumlardır ve can güvenliği için insanların özgürlüklerini devredebilecekleri bir alandır.

Bu bakımdan uluslararası işbirliğinin de yeterli düzeyde olmadığı süreç içinde karşımıza çıkmıştır. Konu ile ilgili en yetkili kurum olan Dünya Sağlık Örgütü'nün salgınla ilgili tutumu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir yandan Dünya Sağlık Örgütü'nün kriz

yönetmede zaaf gösterdiği görüşü ön plana çıkarken (Anadolu Ajansı, 2020) diğer yandan da örgütün tavsiye kararın ötesinde bir yetkisinin bulunmaması gerekçesiyle zaten koordinasyondan başka yardımda bulunamayacağı ve bunu da yeterli ölçüde sağladığı iddia edilmiştir. Daha da önemlisi, özellikle ABD anılan örgütü “Çin yanlısı tavır takınmakla” suçlamış ve örgütün Çin’in salgının yayılışını örtbas etmeye yönelik çabalarına destek olduğunu iddia etmiştir (The Guardian, 2020). ABD’nin suçlamalarının asılsız olup olmaması bir yana, gerçekten de süreç Dünya Sağlık Örgütü bakımından uluslararası işbirliğinin böylesi bir durumda zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu durum esasında şaşırtıcı değildir. Zira BM ve ona bağlı örgütlerin yaptırım gücünün olmaması ve karar alma sürecinde yaşanan sıkıntılar gibi sebeplerden dolayı bu gibi kurumların etkin olması zaten beklenemez. Hatta ulus-üstü yapıda olmasından dolayı ortak hareket etmesi beklenen Avrupa Birliği bile tek bir politika benimseyememiş ve salgını kontrol altına almakta oldukça geç kalmıştır. Bu durum, yukarıda bahsi geçen iddiayı destekleyecek bir başka delil niteliğindedir. Yani her ne kadar uluslararası örgütler geniş katımlı ve iyi bürokrasiye sahip kurumlar olsalar da son tahlilde krizle mücadele de en etkili organizasyonlar hâlâ devletlerin bizatihi kendisidir. Bu durum devletlerin hem ellerindeki hiyerarşik yaptırım gücünden hem de yerel dinamikleri iyi bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği örneğinin de gözler önüne serdiği gibi, entegrasyon ne kadar derin olursa olsun ulus-devletler böylesi bir kriz karşısında çözümün tek adresidir.

Yine de bu durum uluslararası örgütlerin (özelde Dünya Sağlık Örgütü’nün) tamamen âtıl kaldığı veya bu rejimlerin terk edilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Özellikle bilgi paylaşımının hızlı ve güvenilir olması açısından bu örgütlerin varlığı önemlidir. Bu örgütlerden beklentilerin daha düşük tutulması ancak verdikleri bilgi ve uyarıların göz önünde tutulması salgınla mücadelede daha hızlı davranılmasını sağlayacaktır. Bu durum bizi pandemi ile mücadelede uluslararası işbirliğinin nasıl gerçekleşeceği sorusuna yöneltmektedir. Bunun yanında alınabilecek diğer tedbirler hakkında da düşünmek gerekmektedir.

Pandemi ile Uluslararası ve Ulusal Mücadele

Covid-19 virüsünün kaynağı ile ilgili iki önemli iddia bulunmaktadır. Bir tarafta bunun laboratuvar ortamında üretildiği iddiası dile getirilirken diğer tarafta, virüsün Çin’in sağlıklı şartlarda kurduğu hayvan pazarları yüzünden doğal mutasyonla oluştuğu yönünde bir görüş hâkimdir. Sebep ne olursa olsun tıpkı SARS, MERS, Ebola gibi günümüzde artan nüfus ve tüketim bu ve benzer salgınların önümüzdeki dönemlerde yaşanma ihtimali artmaktadır. Dolayısıyla hastalıklar ile mücadelede her türlü seviyede önlem alınmalıdır.

Uluslararası mücadele, tecrübelerin de gösterdiği gibi uygulaması zor bir mevhumdur. Dolayısıyla Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere, uluslararası kuruluşlardan bu konuda büyük beklentilere girmek ulus-devletlerin hızını yavaşlatacaktır. Ancak yine de yukarıda da değinildiği gibi, bu kuruluşlara rağmen veya onlarla çatışarak mücadele etmemek gerekmektedir. Karşılıklı olarak tecrübelerden yararlanmak, bilgi paylaşımlarını güncel

tutmak, hatırı sayılır yayınları paylaşmak mücadeleye hazırlık açısından önemlidir. Ancak örgüt tarafından genel geçer bir politikanın benimsenmesi mümkün olmadığı gibi bunun sonuçları tehlikeli de olabilir. Zira her ülkenin kapasitesi ve dinamikleri farklıdır ve aynı durum ortaya çıkmayabilir. Örneğin Covid-19 salgınında 50 yaş üstünün enfeksiyona daha açık olduğu verilerle ortada olduğu halde Türkiye’de genç nüfusun oranı, sigara tüketimi gibi faktörlerin fazla olmasından dolayı, 50 yaş altında gerçekleşen vaka sayısı dünya ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Dolayısıyla İtalya için geçerli olacak strateji Türkiye için başka sonuçlar doğurabilir.

Uluslararası anlamda somut yapılacak iş bunun yerine esasında paradoksal bir biçimde daha soyut işler gerçekleştirmektir. Yani katı bürokratik örgüt ve rejimler yerine yarı-resmî ama düzenli görüşen kurulların faaliyete geçirilmesidir. Özellikle komşu ülkelerin ve yakın çevredekilerin sağlık bakanlıkları arasında istişareyi devamlı tutacak mekanizmaların gelişmesi üzerinde düşünülmelidir. Bu noktada eşgüdüm ve işbirlikleri bölgesel kurullardan ziyade yarı-resmî nitelikteki oluşumlar aracılığı ile gerçekleştirilebilir. Zira yukarıda da söylendiği gibi, salgınlarla mücadelede en büyük rol ulus-devletlere düşmektedir ve doğrudan bu ülkelerin tecrübelerinden faydalanmak, gerekirse ortak planlar ortaya koyabilmek önemlidir. Ancak ortak plan müdahalecilik anlamına gelmemelidir. Son tahlilde, yukarıda da değinildiği gibi, her ülkenin şartlarının farklı olmasından dolayı her ülkenin reçetesi de farklı olacaktır. Bu yüzden yarı-resmî kurumlar aracılığı ile uzlaşma oluşturarak birlikte hareket edebilmek salgınla ortak mücadele etmeyi kolaylaştıracaktır.

Söz konusu yarı-resmî kurumlar siyasî yakınlıktan ziyade pragmatik motivasyonlar ile ve çok fazla genişlemeden oluşturulmalıdır. Covid-19 vakasının tecrübesinden yola çıkarak virüsün Türkiye’ye taşınmasında rol alan veya alabilecek muhtemel ülkeler ile bu kurulları oluşturmak salgınla mücadelede daha pratik sonuçlar doğuracaktır. Örneğin, her ne kadar iki ülke arasındaki ilişkiler iyi sayılmasa da İran ile Türkiye arasındaki seyahatlerin fazla olması bu iki ülke arasında salgının taşınmasına yol açabilmektedir. Tam ters şekilde, Endonezya ile iyi ilişkiler yürüten Türkiye’nin bu ülke ile derin bir etkileşimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla İran, Azerbaycan, Suudi Arabistan, Gürcistan gibi temasımızın fazla yaşadığı ülkelerle bu kurulların oluşturulması gelecekte Türkiye’nin işini kolaylaştıracaktır. Söz konusu platformların üye sayısının genişlemesi ise karar alınmasını zorlaştıracaktır. Bu yüzden küçük ama etkili olmaları daha önemlidir.

Bunun yanında şayet virüs laboratuvar ortamında üretilmişse yine bu da gelecekte benzer durumların yaşanabileceği ihtimalini arttırmaktadır ve bu durumda konu güvenlik meselesi hâlini almaktadır. Bu da Türkiye’nin sağlık ordusunu her an güçlü ve hazır tutması gereğini doğurmaktadır. Covid-19 vakasında sağlık ordusu başarılı bir sınav vermiştir ancak hem bunda devamlılığı sağlamak önemlidir hem de ekonomik ve organizasyon tedbirleriyle de sağlıkçılara destek sağlanabilmelidir.

Bu bakımdan Türkiye’nin sağlık alanında ihtisaslaşma seçeneğini değerlendirmeye alması önemlidir. Daha önce de söylendiği ve salgın esnasında da görüldüğü gibi gerek Osmanlı’dan gelen miras gerekse de cumhuriyetin en büyük projelerinden biri olması hasebiyle Türkiye sağlık alanında özellikle sosyal ve teknik konulara nazaran daha ileride

olan bir ülkedir. Türkiye merkezli yayınlarda tıp temel alanı diğer alanlara nazaran dünya sıralamasında daha üst sıralarda yer almaktadır (ULAKBİM, 2009) ve tıp fakültelerinin arasından 3 tanesi dünyada ilk 500 üniversite içindedir (URAP, 2019). Bu avantaj kullanılarak Türkiye'nin dünyada sağlık alanında ihtisaslaşmış bir ülke olmasının önü açılmalıdır. Bu durum ilaç, tıbbî malzeme ve cihazlar gibi katma değeri yüksek yan dalların üretimini de gelişmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu alana yoğunlaşması, dünyadaki önemli sağlık üslerinden biri hâline gelmesi, hem sağlık güvenliği açısından hem de ekonominin gelişmesi açısından elzemdir.¹

Kısacası, pandemi ile mücadelede Türkiye'nin izleyebileceği birçok yol ve adım olmakla birlikte uluslararası siyaset ve uluslararası ekonomi politik açısından bakıldığında iki nokta önemlidir. Bunlardan birincisi yoğun etkileşimin yaşandığı ülkelerle yarı-resmi kurulların kurulmasıdır. İkincisi de ülkenin sağlık alanında ihtisaslaşmasının yolunun açılmasıdır. Özellikle sağlık güvenliği ve ekonomik gelişme açısından bu durumun üzerinde durmak uzun vadede faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. (2020). *Bildiğimiz dünyanın sonu: covid-19 ve küresel siyaset*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bildigimiz-dunyanin-sonu-Covid-19-ve-kuresel-siyaset/1814134> adresinden alınmıştır
- KSEP. (2015). *Kobi Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara: Kosgep.
- Sputnik Türkiye. (2020). *Kriz kâhini Roubini: Koronavirüs küresel ekonomide 10 yıl sürecek buhrana neden olacak*. Sputnik Türkiye: <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202004291041934641-kriz-khini-roubini-koronavirus-kuresel-ekonomide-10-yil-surecek-buhrana-neden-olacak/> adresinden alınmıştır
- The Guardian. (2020, Şubat 18). *China's handling of coronavirus is a diplomatic challenge for WHO*. *The Guardian*, s. <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/18/china-coronavirus-who-diplomatic-challenge>.
- ULAKBİM. (2009). *Türkiye Bilimsel Yayın Göstergeleri*. Ankara: TÜBİTAK.
- URAP. (2019). *Medical and Health Sciences*. URAP: <https://www.urapcenter.org/Rankings/2018-2019/Medical%20and%20Health%20Sciences> adresinden alınmıştır

1 Bu noktada önemle vurgulamak gerekir ki, Türkiye bu işi kendi vatandaşına karşı piyasa mantığıyla değil, kamu hizmeti mantığı ile yapmalıdır. Zira Türkiye başarılı sağlık ordusunu bir yandan da devamlı hazır bulunan ve hastane yoğunluğu ile baş edebilme tecrübesine sahip sağlık personeline borçludur. Piyasa mantığı ile çalışan ABD sağlık sisteminin salgın karşısındaki durumu içler acısı hâldedir ve örnek teşkil etmemelidir.